

4. Стрільчук Л. Питання історичної пам'яті в сучасних українсько-польських взаєминах. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Ч-49. Історія*. Чернівці, 2017, № 1. С. 63–68.

5. Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк : Вжа-Друк, 2019. 368 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-618-1-25>

ЗНАКОВО-СИМВОЛІЧНІ СТРУКТУРИ ТА КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ХАРКОВА

Радіонова Л. О.

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних наук
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова
м. Харків, Україна*

Сучасне осмислення локальної історії Харкова передбачає відхід від описово-хронологічних моделей до інтерпретативних підходів, у межах яких місто постає як складна система комунікації культур. У цьому контексті локальна історія розглядається не лише як сукупність подій минулого, а як дискурсивна практика, що формується у процесі взаємодії знаково-символічних структур.

Ми виходимо з методологічної підстави, що культура функціонує через систему знаків і символів, які не тільки відображають реальність, але й конструюють її, визначаючи ціннісно-сміслові орієнтації суспільства [1, с. 14]. У цьому сенсі місто можна розглядати як текст, у якому закодовано різні моделі соціального досвіду. Важливим теоретичним підґрунтям такого підходу є концепція комунікативної дії Ю. Габермаса, відповідно до якої соціальна реальність формується у процесі інтерсуб'єктивної взаємодії, спрямованої на досягнення взаєморозуміння. Локальна історія міста в цьому випадку постає як результат комунікативного узгодження різних інтерпретацій минулого, хоча це узгодження ніколи не є остаточним і завжди містить у собі потенціал конфлікту.

Водночас, як зауважує М. Фуко, будь-який дискурс пов'язаний із владними відносинами, які визначають, які саме знання визнаються

легітимними. Це означає, що локальна історія Харкова формується не лише як результат наукового пізнання, але і як продукт владних стратегій, що регулюють виробництво історичних наративів [2].

Жан Бодріяр підкреслює, що сучасне суспільство функціонує як система знаків, у якій реальність заміщується симулякрами. У цьому контексті образ міста може існувати як сукупність символічних конструкцій, що не завжди мають безпосередній зв'язок із історичною дійсністю, але активно впливають на колективну свідомість.

Таким чином, теоретичний аналіз локальної історії Харкова вимагає поєднання комунікативного, дискурсивного та семіотичного підходів. Ключовим елементом локальної історії виступає пам'ять міста, яка є специфічною формою соціальної пам'яті, що функціонує у межах урбаністичного простору [1, с. 15]. Пам'ять міста можна визначити як складну систему, що включає як інституційні структури (музеї, архіви, бібліотеки), так і неформальні механізми збереження та трансляції досвіду.

З одного боку, пам'ять міста має інституційний характер, оскільки вона забезпечується діяльністю культурних і освітніх установ, що регулюють процеси збереження історичної спадщини. З іншого боку, вона функціонує як інформаційна система, у якій відбувається відбір, інтерпретація та реконструкція знань про минуле.

Особливу роль у структурі пам'яті міста відіграють текстові ресурси – історичні документи, літературні твори, медіа-матеріали, які виступають носіями культурної інформації. У цьому контексті важливо враховувати, що в умовах цифровізації традиційні форми пам'яті трансформуються у електронно-інформаційні поля, що змінює структуру доступу до історичного знання та способи його інтерпретації. Це відповідає загальній тенденції переходу від класичних до посткласичних моделей організації знання, де значну роль відіграють герменевтичні підходи.

Локальна історія міста реалізується через систему культурно-часових просторів, які визначають спосіб його існування у соціокультурному вимірі. До основних типів таких просторів належать: культурно-історичний простір; простір перспективи; простір комунікації; простір відпочинку та дозвілля; інформаційний простір. У цьому контексті унікальним досвідом Харкова стало життя в метро та підвалах з 2022 року. Концерти Жадана, вистави театрів у підземці та навчання дітей закарбувалися як нова сторінка локальної історії. Це історія про те, що українська ідентичність Харкова це інтелект і творчість, саме через ці символи історія перестає бути «книжковою».

Культурно-історичний простір міста формується як поліфонія різних історичних епох, відображених у його архітектурі, плануванні та символічних структурах. У випадку Харкова це особливо помітно

у поєднанні конструктивістської спадщини, радянської забудови та сучасних урбаністичних рішень. Сучасні проекти відбудови Харкова демонструють прагнення до інтеграції цих різних пластів у єдину систему. Формування генерального плану розвитку міста, орієнтованого на поєднання історичної спадщини та інноваційних підходів, свідчить про перехід до нової моделі організації культурного простору [3]. Довгий час історія Харкова робила акцент на козацькому корінні, досліджуючи Харків як полкове місто Слобідської України, також на потужному українському інтелектуальному русі XIX століття. Повернення імен, як-от родина Алчевських або Василь Каразін, допомагає побачити Харків як центр українського просвітництва, а не лише імперську провінцію. Харків 1920-х років був епіцентром українського модернізму. Сьогодні популяризація історії будинку «Слово» стала ключовою для ідентичності молоді. Це перетворює Харків з «першої столиці радянської України» на столицю українського авангарду, який був жорстко перерваний терором. Усвідомлення цієї спадкоємності дає розуміння, за що саме триває боротьба сьогодні – за право на власну культуру.

Сучасна локальна історія Харкова під час війни трансформувалася з академічного вивчення минулого на живий акт творення ідентичності. Руйнування архітектурних об'єктів у Харкові не стерло пам'ять, а навпаки зробило її гострішою. Понівечені будівлі стали «місцями сили». Руїни Харківської держадміністрації, Палацу Праці стали візуальними символами російської агресії. Це естетика руйнації, бо фотографії пошкодженого Держпрому або Салтівки перетворюються на сучасні ікони стійкості. Харківська ідентичність сьогодні тримається на нових візуальних образах – забиті вікна OSB-плитами, на яких з'являються вірші українських поетів, мурали та малюнки. Це приклад того, як захист від вибухів перетворюється на мистецький маніфест. Бетонні зупинки-укриття з об'єктів безпеки перетворилися на полотна для митців, наприклад, розписи Гамлета Зінківського, де локальна історія фіксується у коротких фразах та графіці.

Особливе значення для сучасного етапу розвитку міста має формування образу майбутнього, який виступає ключовим елементом його ідентичності. У цьому контексті важливими є соціологічні дослідження, що відображають очікування мешканців щодо розвитку міського середовища [4, с. 55–58]. Сучасні уявлення про майбутнє Харкова пов'язані з кількома основними напрямками: створення безпечного та комфортного житлового середовища; розвиток інноваційної економіки та наукового потенціалу; формування відкритих публічних просторів; забезпечення екологічної сталості міста [4, с. 59–62].

У цьому процесі важливу роль відіграє символічний статус Харкова як наукового центру та культурного осередку. Водночас, як показує

аналіз у дусі постструктуралізму М. Фуко, бо ці образи є результатом дискурсивних практик і можуть бути переосмислені або деконструйовані. З позицій Ж. Бодріяра можна стверджувати, що сучасна ідентичність міста формується у просторі символічного обміну, де знаки та образи відіграють визначальну роль. Це означає, що боротьба за ідентичність Харкова є, по суті, боротьбою за контроль над символічними ресурсами.

Локальна історія Харкова є важливим елементом формування загальноукраїнського культурного простору, працює на збереження ідентичності. У цьому процесі місто виступає не лише як об'єкт інтеграції, але і як активний суб'єкт продукування культурних смислів. З точки зору комунікативної теорії Ю. Габермаса, інтеграція локальних історій у національний контекст відбувається через дискурсивні практики, спрямовані на досягнення взаєморозуміння між різними соціокультурними групами. Водночас, з урахуванням критичного підходу М. Фуко, цей процес супроводжується боротьбою за домінування певних інтерпретацій, тому харківська ідентичність сьогодні формується на перетині науки, культури та оборони. Місто усвідомлює себе як «форпост», де українськість це свідомий вибір, підкріплений історією боротьби багатьох поколінь харків'ян за право бути собою.

Отже, ідентифікація Харкова в культурі України є складним і багаторівневим процесом, що включає: реконструкцію та переосмислення історичної пам'яті; формування нових культурно-часових просторів; виробництво символічних образів міста; інтеграцію локального досвіду у національний і глобальний контекст. Локальна історія Харкова постає як динамічний процес, у якому поєднуються пам'ять, комунікація та символічне виробництво смислів. У результаті Харків постає як відкритий культурний проєкт, ідентичність якого не є завершеною, а постійно конструюється у процесі соціокультурної взаємодії.

Література:

1. Радіонова Л. О. Знак і символ як форми комунікації культур у сучасних умовах. *Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку* : наук. зб. Вип. 27. Рівне : РДГУ, 2018. 132 с. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi27>

2. Львова О. Відновлення історичного Харкова після війни: перспективи і ризики. URL: <https://mediaport.ua/vidnovlennya-istorichno-harkova-pislya-viyni-perspektivi-i-riziki/>

3. Фостер відновлює Харків як Лондон: 5 проєктів, що змінять місто назавжди. 2025. URL: <https://infocity.kharkiv.ua/tv-proekty/foster-vidnovliuie-kharkiv-iak-london-5-proiektiv-shcho-zminiat-misto-nazavzhdy/>

4. Аналітичний звіт за результатами дослідження «Харків – точка тяжіння». Харків, Соціологіст». 2024. 64 с.